

Rebecca Bamford
και Allison Merrick,
επιμ. 2022. Nie-
tzsche and Poli-
tized Identities.
SUNY Press. 370
σελ.

Martin A. Ruehl και
Corinna Schubert, ε-
πιμ. 2023. Nie-
tzsches Perspek-
tiven des
Politischen. de
Gruyter. 397 σελ.

Dmitri G. Safronov,
2023. Nietzsche's
Political Economy.
de Gruyter. 334 σελ.

Η σκέψη του Friedrich Nietzsche έχει αξιοποιη-
θεί πολλαπλώς από την σύγχρονη πολιτική θε-
ωρία, ιδιαίτερα τις τελευταίες δεκαετίες. Ω-
στόσο, η εξέλιξη αυτή είναι κάθε άλλο παρά αυ-
τονόητη. Η πρόσληψη του νιτσεϊκού έργου τον
περασμένο αιώνα υπήρξε ταραχώδης. Η ανά-
δειξη και ολοκλήρωση της κριτικής έκδοσης
των έργων του Nietzsche -συμπεριλαμβανομέ-
νων των περιβόητων καταλοίων, μέρος των ο-
ποίων αποτελούν σημειώσεις και περιγράμματα
σχεδιαζόμενων έργων - αναμφίβολα συνέβαλλε
σ' αυτήν την διαδικασία αξιοποίησης. Η ιστο-
ρικο-φιλολογική στοιχειοθέτηση του έργου α-
φενός απέτρεψε την εργαλειοποίηση, ακόμη και
τον απλό συσχετισμό, της νιτσεϊκής φιλοσοφίας
με την ναζιστική ιδεολογία και τις φυλετικές α-
ντιλήψεις από το ευρύτερο μεσοπολεμικό δια-
νοητικό περιβάλλον, και αφετέρου συνέβαλλε
στην εκ νέου ερμηνεία του ίδιου του νιτσεϊκού
εγχειρήματος αυτήν την φορά σε επιστημονικά
στέρεη βάση. Καρπός αυτής της προσπάθειας
δεν είναι μόνο, για παράδειγμα, η (διόλου αμε-
λητέα) αποκατάσταση της πραγματικότητας
σχετικά με την κατασκευή από την Elisabeth
Förster-Nietzsche ενός Hauptwerk υπό τον
τίτλο *Wille zu Macht*, το οποίο αντλεί επί της ου-
σίας υλικό από δημοσίευτα χειρόγραφα του
Nietzsche, αλλά και η δημοσίευση μελετών
πάνω στο έργο του Nietzsche στη βάση ακρι-
βώς της κριτικής έκδοσης των έργων και της συ-
νακόλουθης ανάδειξης νέων ερμηνευτικών δυ-
νατοτήτων που αυτή προσέφερε.

* Υποψήφιος Διδάκτορας στο Ινστιτούτο Φιλοσοφίας, Πανεπιστήμιο Λάιντεν.

Δεν θα ήταν υπερβολή να υποστηριχθεί πως το έργο του Wolfgang Müller-Lauter¹ αποτέλεσε την πλέον κρίσιμη συμβολή για αυτό που πλέον αποκαλείται «σπουδές Nietzsche», καθώς πρώτος εκείνος ανέδειξε μεθοδολογικά την κεντρική σημασία εννοιών όπως μεταξύ άλλων ανταγωνισμός, σύγκρουση και δύναμη, και προέκρινε έτσι μια ρητά αντι-μεταφυσική ερμηνεία του Nietzsche, η οποία αρθρώνεται με επίκεντρο την σύλληψη της ζωής ως βούλησης-για-δύναμη που απαρτίζεται από πολυπληθείς αντιθετικές σχέσεις δυνάμεων (μη «επιλύσιμες» διαλεκτικά) εντός ενός κόσμου που τον χαρακτηρίζει πρωταρχικά το συνεχές, αδιάλειπτο γίνεσθαι [*haltosen Geschehen*]. Το είναι (και άρα όλη η παράδοση της *Seinsmetaphysik* κατά Nietzsche) ορίζεται ως παράγωγο του γίνεσθαι, που προκύπτει ακριβώς δια του συνεχούς *Feststellen*, *Setzen* και *Fest-setzen* του είναι εντός ενός σχεσιακού πλαισίου αντιτιθέμενων δυνάμεων.² Η βούληση για δύναμη έτσι νοείται ως μια *Bilderrede* (NF 1881 11 [128] KSA 9.487)³ που σκιαγραφεί τον ασταμάτητο ανταγωνισμό δυνάμεων, ενώ όροι όπως *Kampf*, αγώνας, και παράγωγα αυτού εμφανίζονται πάνω από 1400 φορές στα γραπτά του Nietzsche και έχουν καταστατικό, δομικό και παραγωγικό χαρακτήρα στην δυναμική οντολογία του.⁴

Με βάση την παραπάνω σχηματική εικόνα της νιτσεϊκής φιλοσοφίας, η προσπάθεια οικειοποίησης της από την σύγχρονη πολιτική θεωρία (αρχικά απαντά στην αγγλοσαξονική σφαίρα) δεν πρέπει να αποτελεί έκπληξη. Ο συσχετισμός του Nietzsche με την πολιτική θεωρία αρχικά εγγράφεται στην ευρύτερη τάση επανατοποθέτησης και κριτικής απέναντι σε έργα που εντάσσονται σε αναλύσεις διαβουλευτικών μοντέλων της δημοκρατίας. Κρίσιμο ρόλο και σημείο επαφής αποτέλεσε η έννοια του «αγώνα» και κατ'επέκταση τα διάφορα παράγωγα και συγγενικές έννοιες του νιτσεϊκού λεξιλογίου. Το αγωνιστικό μοντέλο της δημοκρατίας, αντλώντας και από την

¹ Wolfgang Müller-Lauter, *Nietzsche. Seine Philosophie der Gegensätze und die Gegensätze seiner Philosophie*. de Gruyter, 1971.

² Herman W. Siemens, *Agonal Perspectives on Nietzsche's Philosophy of Critical Transvaluation*. de Gruyter 2021, σ. 26 – 27.

³ Οι παραπομπές στα κατάλοιπα του Nietzsche (Nachlass) θα γίνονται ακολουθώντας την έκδοση *Sämtliche Werke: Kritische Studienausgabe in 15 Einzelbänden*, σε επιμέλεια Giorgio Colli και Mazzino Montinari, Βερολίνο, de Gruyter, 1967 = KSA, Τα αποσπάσματα θα δίνονται ως NF, έτος, τον αριθμό του σημειωματάριου στην KSA, τον αριθμό του αποσπάσματος εντός αγκυλών, αριθμός της KSA και αριθμός σελίδας. Υπογράμμιση = υπογράμμιση του Nietzsche στο πρωτότυπο και έντονοι χαρακτήρες (bold) = διπλή ή πολλαπλή υπογραμμίσεις του Nietzsche στο πρωτότυπο.

⁴ H.W. Siemens, James Pearson (επιμ). *Conflict and Contest in Nietzsche's Philosophy*. Bloomsbury, 2018, σ. 1.

σκέψη του Nietzsche, επιχείρησε να αντλήσει κανονιστικά περιεχόμενα από όρους όπως «σύγκρουση» και «ανταγωνισμός» στην προσπάθειά του να υπερβεί το θεωρητικό υπόδειγμα της διαβουλευτικής δημοκρατίας προς ένα ουσιωδώς πλουραλιστικό μοντέλο, τονίζοντας ακριβώς τον ζωτικό ρόλο που έχουν για «το πολιτικό» οι παραπάνω έννοιες. Εντελώς ενδεικτικά, η Bonnie Honig θα κάνει λόγο για μια στροφή προς τον Nietzsche ούτως ώστε να αναζητηθεί μια περαιτέρω πολιτικοποίηση στην βάση ενός εναλλακτικού υποδείγματος. Στο πλαίσιο αυτό η έννοια του ανταγωνισμού θα αναδειχθεί σε έννοια μείζονος σημασίας,⁵ ενώ κομβικό ρόλο στην διαμόρφωση του συγκεκριμένου τρόπου σκέψης έπαιξε αναμφίβολα το έργο του William Connolly.⁶

Οι δύο συλλογικοί τόμοι και η μονογραφία που συζητούνται σε αυτήν τη βιβλιοκριτική εντάσσονται στην μακρά διάρκεια της διεθνούς ανάπτυξης των σπουδών Nietzsche, αποτελώντας προφανώς ορισμένες από τις τελευταίες χρονολογικά απόπειρες εξέτασης της νιτσεικής φιλοσοφίας από την σκοπιά της πολιτικής θεωρίας. Το θεματικό εύρος των υπό εξέταση μελετών εκτείνεται, ενδεικτικά, από το πεδίο της ταυτότητας του υποκειμένου, στο ζήτημα της πολιτικής και της διαπλοκής της με την προβληματική των αξιών, καθώς και την ύπαρξη πτυχών στα γραπτά του Nietzsche που μπορούν να ερμηνευθούν υπό το πρίσμα της πολιτικής οικονομίας.

Ο συλλογικός τόμος *Nietzsche and Politicized Identities*, σε επιμέλεια των Rebecca Bamford και Allison Merrick, εστιάζει στο κρίσιμο ζήτημα της ταυτότητας και στους κοινωνικούς και πολιτικούς όρους που συντελούν στην διαμόρφωσή της. Κύρια πρόθεση των επιμελητών είναι να διερευνήσουν εάν και κατά πόσο ανευρίσκεται στην φιλοσοφία του Nietzsche ένα εννοιολογικό πλαίσιο που μας βοηθάει να κατανοήσουμε καλύτερα τις τρέχουσες πολιτικές και κοινωνικές προκλήσεις που ανακύπτουν από το ζήτημα των πολιτικοποιημένων ταυτοτήτων. Ο τόμος, έτσι, αποτελεί μια ακόμα ένδειξη της θεωρητικής ωρίμανσης των σπουδών Nietzsche στην τρίτη δεκαετία του 21ου αιώνα, κεφαλαιοποιώντας δεκαετίες αναλύσεων πάνω στο ζήτημα της ταυτότητας και του προσώπου στις κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες, όπως άλλωστε φαίνεται και από τις αναφορές στην εισαγωγή από τους επιμελητές στην προβληματική της δεδομενικότητας [situatedness] της ταυτότητας στο έργο της Wendy Brown (σ. 3). Μείζονος σημασίας κατά τους επιμελητές είναι η ίδια η έννοια της γενεαλογίας, όχι μόνο στο τυπικά

⁵ Bonnie Honig, *Political Theory and the Displacement of Politics*. Cornell University Press, 1993.

⁶ William E. Connolly, *Identity/Difference. Democratic Negotiations of Democratic Paradox*. Cornell University 1991.

θεωρητικά σκέλος, όπως αυτό προκύπτει κατεξοχήν στην Γενεαλογία της Ηθικής, αλλά και στον τρόπο με τον οποίο οι ταυτότητες διάφορων κοινωνικών ομάδων διαμορφώνονται με αναφορά σε κοινωνικούς και πολιτικούς όρους (σ. 2).

Ο τόμος χωρίζεται σε τρία θεματικά μέρη. Στο πρώτο μέρος αναλύεται το ζήτημα της διαμόρφωσης και ανάπτυξης της ταυτότητας καθώς και τους τρόπους με τους οποίους διαφορετικές μορφές ταυτοτήτων αποκτούν νομιμοποίηση στον ιστορικό χρόνο. Εν συνεχεία εστιάζει στο ζήτημα της «ιεραρχίας», μιας αμφιλεγόμενης όσο και πολυσυζητημένης έννοιας του νιτσεϊκού λεξιλογίου, και κατ' αντιστοιχία στο ζήτημα της προτεραιοποίησης των αξιών. Τέλος, στο τρίτο μέρος επιχειρεί να ανοίξει περαιτέρω την ανάλυση και να διερευνήσει εάν η πραγμάτευση της θεματικής των πολιτικοποιημένων ταυτοτήτων μέσα από την νιτσεϊκή φιλοσοφία προσφέρει χειραφετητικές και ευρύτερα θεραπευτικές προοπτικές στο πλαίσιο ενός ευρύτερου κανονιστικού αιτήματος ή παραμένει στο επίπεδο ενός περιγραφικού και μόνο λόγου (σ. 5 - 8). Θα πρέπει, επίσης, να αναφερθεί ότι μέλημα των επιμελητών δεν ήταν μόνο μια αποστασιοποιημένη, θεωρητική πραγμάτευση του υπό εξέταση θέματος αλλά, πολύ περισσότερο, η πρόσμιξη αυτοβιογραφικών στοιχείων από πλευράς συγγραφέων ώστε η κάθε συμβολή να προσεγγίζει το ζήτημα της ταυτότητας και της πολιτικοποίησης μέσα και από μορφές βιογραφικού, αναστοχαστικού λόγου.

Ο Lawrence Hatab στο άρθρο του «Contending Selfhood. Nietzschean Contributions to the Question of Political Identity» καταπιάνεται με την ταυτότητα του προσώπου/προσωπικότητας (selfhood) στην σύγχρονη εποχή και επιχειρεί να το συνεξετάσει με τις αναπτύξεις για την συγκρότηση της ταυτότητας και του ατόμου στην κριτική φιλοσοφία του Nietzsche. Με δεδομένη την σημερινή ανάδυση του εθνικισμού και την αναδίπλωση αιτημάτων που αναφέρονται στις πολυπολιτισμικές ταυτότητες, ο Hatab εστιάζει στην εικόνα του «καλού Ευρωπαίου», στην σύγχρονη μετανάστευση αλλά και σε αυτό που ονομάζει ως λανθάνουσες προκαταλήψεις φύλου και φυλετικών στερεοτύπων στην φιλοσοφία του Διαφωτισμού, ώστε να τοποθετηθεί απέναντι στα σημερινά κρίσιμα ερωτήματα αναφορικά με την ταυτότητα του προσώπου. Αφετηρία του Hatab είναι η θέση που θέλει την νιτσεϊκή κριτική να λαμβάνει χώρα σε ένα δυναμικό πεδίο αντικρουόμενων δυνάμεων, ένα αποκεντρωμένο δίκτυο το οποίο ενεργοποιείται δια μέσου της διαδικασίας ανάδυσης των δυνάμεων της ζωής, με την ίδια την έννοια της ταυτότητας να προκύπτει και να διαμορφώνεται μέσα από αυτό. Υπό αυτήν την έννοια, και απηχώντας τις σχετικές αναλύσεις του Müller-Lauter, ο Hatab υπογραμμίζει πως ο Nietzsche απορρίπτει αντιλήψεις περί ουσίας -

και άρα του «ουσιώδους εαυτού» σε αυτήν την περίπτωση- που θέλει την τελευταία να εκτείνεται και να διατηρείται ως το πυρηνικό στοιχείο μιας έννοιας (σ. 18).

Με βάση τα παραπάνω ο Hatab θα ισχυριστεί πως ο Nietzsche απορρίπτει τυπικές ατομιστικές αντιλήψεις περί ταυτότητας, στην βάση ακριβώς της άρνησης ορισμού ή/και θεμελίωσης κάποιου διακριτού εαυτού. Η ίδια η έννοια της μοναδικότητας και της ατομικότητας θα εντοπιστεί όχι σε συνειδησιακά φαινόμενα, αλλά στο επίπεδο του μη συνειδητού, δηλαδή στην ίδια την εμπειρική, ενσώματη αποκρυστάλλωση της οργάνωσης των ενορμήσεων [Trieb] κάθε οργανισμού και οι οποίες οργανώνονται αγωνιστικά (σ. 19). Γνώρισμα της νιτσεϊκής αντίληψης του προσώπου είναι η ρευστότητα, η οποία προκύπτει ακριβώς από την αγωνιστική διαμόρφωση που λαμβάνει χώρα τόσο εντός του ατόμου, όσο και στις σχέσεις με άλλα πρόσωπα. Ο Hatab θα κάνει έτσι λόγο για «αγωνιστικές» διαδικασίες, όπου κάθε ενόρμηση αποσκοπεί στην επιβολή έναντι της άλλης. Όμως: η βούληση για δύναμη, που σε καμία περίπτωση δεν ταυτίζεται ή συμπίπτει εννοιολογικά με κάθε μεμονωμένη δύναμη (ούτε σαφώς μόνο με την φυσική δύναμη αλλά κυρίως με κοινωνικό-πολιτισμικές δυνάμεις), αποσκοπεί κυρίως στην υπερνίκηση αντιστάσεων. Έτσι, κρίσιμη δεν καθίσταται η επιβολή, αλλά η ανάπτυξη αντίστασης υπό τη μορφή αντιτιθέμενων δυνάμεων. Κάθε «εαυτός» ενσωματώνει διαφορετικές και αντικρουόμενες προοπτικές και δυνάμεις, οι οποίες δεν οργανώνονται «τελεολογικά» αλλά σε ανταγωνιστικές σχέσεις τόσο εντός του ατόμου όσο και μεταξύ ατόμων.

Ο Hatab, το έργο του οποίου αποτελεί κομβικό σταθμό για την πολιτική θεωρία στον Nietzsche, κάνει λόγο για την «agonistic structure» της βούλησης για δύναμη (σ. 21 – 22). Σύμφωνα με αυτήν την ανάλυση, όπως αναφέρθηκε, η τελευταία βαίνει αυξανόμενη με την ανάπτυξη των αντιστάσεων. Η ολοκληρωτική επικράτηση μιας προοπτικής έναντι μιας άλλης συνεπάγεται την μείωση της συνολικής δύναμης (σ. 19). Η ανάγνωση αυτή έχει δεχθεί, όχι άδικα, κριτική για την σημασία που δίνεται στο αγωνιστικό στοιχείο της βούλησης για δύναμη. Ο Hatab φαίνεται να στηρίζεται στις πρώιμες αναλύσεις του Nietzsche για τον αγώνα [Wettkampf] στην αρχαία Ελλάδα και την φιλοσοφική του σημασία για τον νεαρό Nietzsche. Ωστόσο, η ίδια η έννοια του Wettkampf δεν μπορεί να αποδώσει το πλήρες περιεχόμενο της βούλησης για δύναμη ως έννοιας, αλλά αποτελεί μόνο ένα συγκεκριμένο είδος της τελευταίας. Αυτό γίνεται ιδιαίτερα εμφανές την δεκαετία του 1880, περίοδο κατά την οποία στο έργο του Nietzsche τονίζονται πτυχές της βούλησης για δύναμη που έχουν χαρακτήρα «αποκλεισμού», όπως φαίνεται στο παράδειγμα της οικειοποίησης της έννοιας *Auslösung* του Robert Mayer από τον

Nietzsche. Στο πλαίσιο της εντατικής ενασχόλησής του με τις φυσικές επιστήμες, το 1881 ο Nietzsche θα λάβει το βιβλίο του Mayer «*Über Auslösung*» από τον Peter Gast, το περιεχόμενο του οποίου θα τον επηρεάσει καθοριστικά στην διαμόρφωση της δυναμικής του οντολογίας. Η έκλυση της ενέργειας/δύναμης τίθεται ως αναγκαίο χαρακτηριστικό κάθε οργανισμού, διαδικασία που παράλληλα αμφισβητεί μοντέλα που διαβάζουν την βούληση για δύναμη αποκλειστικά μέσα από το πρίσμα συμμετρικών σχέσεων δυνάμεων.⁷ Μέσα από το έργο του Mayer ο Nietzsche θα μπορέσει, μεταξύ άλλων, να βρει μια επαλήθευση της υπόθεσης του W. Rolph που θέλει την ζωή ως μια συνεχή επέκταση δυνάμεων, διαδικασία που χαρακτηρίζεται και από μορφές υπερβολής/πλεονάσματος πέρα από το απαιτούμενο επίπεδο δύναμης προς συντήρηση των οργανισμών⁸: “NB. “Der chemische Prozeß ist stets größer als der Nutzeffekt“ Mayer. (...) Verschwendung ist ohne Weiteres kein Tadel: sie ist vielleicht nothwendig” (Σημειωτέον, “Η χημική διεργασία είναι πάντα μεγαλύτερη από το ωφέλιμο αποτέλεσμα” Mayer. (...) “Η σπατάλη δεν είναι δίχως άλλο μεμπτή: ενδεχομένως είναι αναγκαία”) (NF 11 [24] KSA 9. 451). Περαιτέρω, οι ανεπτυγμένοι οργανισμοί, σε αντίθεση με τους πιο «απλούς», χαρακτηρίζονται από την ικανότητά τους πρώτα να συσσωρεύουν δύναμη και έπειτα να την εκλύουν με διαφορετικούς τρόπους:

Woraus wird gehandelt? Das ist meine Frage. Das wozu? wohin? ist etwas Zweites. (...)

Und Ein und dieselbe Kraftgefühls-Menge kann sich auf tausend Weisen entladen: dies ist „Freiheit des Willens“ — das Gefühl, daß im Verhältniß zu der nothwendigen Explosion hundert von Handlungen gleich gut dienen. Das Gefühl einer gewissen Beliebigkeit der Handlung in Betreff dieser Spannungs-Erleichterung.

Meine Lösung: der Grad des Kraftgefühls befruchtet den Geist; der führt viele Ziele vor, wählt sich ein Ziel aus, dessen Folgen für das Gefühl ausspannend sind: also giebt es eine doppelte Entladung: einmal in der Vorwegnahme eines ausspannenden Ziels, sodann im Handeln selber. (NF 7 [77] KSA.10 268 – 269)

⁷ James Pearson, *Nietzsche on Conflict, Struggle and War*. Cambridge University Press, 2022, σ. 66 – 69.

⁸ Christian J. Emden, *Nietzsche's Naturalism. Philosophy and the Life Sciences in the Nineteenth Century*. Cambridge University Press, 2014, σ. 174.

(Από πού εκδηλώνεται η πράξη; Αυτό είναι το ερώτημά μου. Το 'προς τι', το 'προς τα πού' είναι κάτι δευτερεύον. (...) Μία και η αυτή ποσότητα αισθήματος δύναμης μπορεί να αποφορτιστεί με χίλιους τρόπους: αυτή είναι η «ελευθερία της βούλησης» - το αίσθημα πως σε αναλογία με την αναγκαία έκρηξη χρησιμεύουν εξίσου καλά εκατοντάδες πράξεις. Το αίσθημα μιας κάποιας προτίμησης της [εκάστοτε] πράξης αναφορικά με αυτή την ελάφρυνση της έντασης

Η λύση μου: ο βαθμός του αισθήματος δύναμης γονιμοποιεί το πνεύμα· αυτό παρουσιάζει πολλούς στόχους, επιλέγει ένα στόχο, οι συνέπειες του οποίου είναι χαλαρωτικές για το αίσθημα: υπάρχει συνεπώς μια διπλή αποφόρτιση: τη μια φορά την πρόληψη ενός χαλαρωτικού στόχου, και ακολούθως στην ίδια την πράξη.)

Παρά τις επιμέρους κριτικές, η συμβολή του Hatab παραμένει σημαντική, κάτι που εύκολα γίνεται αντιληπτό από τον τρόπο που συσχετίζει την ανάλυσή του με πληθώρα κοινωνικοπολιτικών ζητημάτων. Στο πεδίο της ταυτότητας του προσώπου αντί διλημμάτων τύπου «tribalism versus universalism», η αγωνιστική θεώρηση μας επιτρέπει να σκεφτούμε τις πολλαπλές δυνατότητες του εαυτού με όρους τόσο συγκράτησης της ρευστότητας και όσο και ταυτόχρονης αποδοχής της διαφορετικότητας. Παρόμοια προσεγγίζεται και ο κυρίαρχος ρόλος της ιστορικής μνήμης, που λειτουργεί εις βάρος πολλές φορές του ίδιου του επιδιωκόμενου μέλλοντος. Οι «καλοί Ευρωπαίοι» καλούνται να διαμορφώσουν ένα μέλλον ανοιχτών δυνατοτήτων μέσα όμως από ένα κληρονομημένο παρελθόν χιλιετιών. Μια αγωνιστική σχέση θα επιχειρήσει να ενσωματώσει [Einverleibung] το παρελθόν επί τη βάσει ενός μελλοντικού ορίζοντα και όχι με όρους εκδίκησης ή μνησικακίας (σ. 26).

Στον συλλογικό τόμο *Nietzsches Perspektiven des Politisches*, σε επιμέλεια Corinna Schubert και Manuel A. Ruehl, η πολιτική ανάγνωση του Nietzsche μπαίνει σε πρώτο πλάνο. Παρά την ρητή αποστροφή του προς την πολιτική της εποχής του, και κατ' επέκτασιν των πολιτικών ιδεολογιών, οι επιμελητές αναφέρουν πως η ίδια η διανοητική πορεία του Nietzsche συμπίπτει με κομβικές πολιτικές αλλαγές και ρήξεις στον γερμανικό και ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο, με κορυφαία αναμφίβολα την ενοποίηση του Reich από τον Bismarck. Συνεπώς μπορεί να ειπωθεί πως «όλα ήταν πολιτική» στην εποχή του Nietzsche. Από την άλλη πλευρά, όπως σημειώνεται από τους επιμελητές, διαπιστώνεται μια αμφιθυμία από την πλευρά του Nietzsche: ενώ ο ίδιος θέλει να προφυλάξει το έργο του από την επαφή με την καθ' αυτό πολιτική σφαίρα, δεν παύει να αναγνωρίζει στην τελευταία δυνατότητες που

αφορούν το μέλλον και την προοπτική του ανθρώπου όπως ο ίδιος τον αντιλαμβάνεται στο κριτικό του πρόγραμμα. Αυτή η αμφιθυμία μάλιστα θα συνεχίζει να υπάρχει και μετά τον θάνατο του φιλοσόφου, μέσω των διαφορετικών και αντικρουόμενων πολιτικών ερμηνειών από τους «επιγόνους», μέχρις ότου ο Thomas Mann να κάνει μια πρώτη απόπειρα ισορροπημένης και νηφάλιας κριτικής αποτίμησης της νιτσεϊκής σκέψης υπό το φως της τότε πρόσφατης εμπειρίας του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου (σ. V).

Σκοπός του συλλογικού τόμου, όπως σημειώνουν οι επιμελητές στο εισαγωγικό τους σημείωμα, είναι η πολύπλευρη εξέταση της νιτσεϊκής φιλοσοφίας από την σκοπιά της πολιτικής σκέψης, είτε μέσω της απόπειρας ερμηνείας των παροντικών προκλήσεων που εμφανίζονται στον πολιτικό ορίζοντα με άξονα τις σκέψεις του Nietzsche ή ακόμα και μέσω της ανάδειξης της μοναδικότητας και επικαιρότητας των αναλύσεων του Nietzsche και της σημασίας τους για εμάς σήμερα («*Historisierung als Provokation*» σ. VI). Ο συλλογικός τόμος, που αποτελεί καρπό του 30ού συνεδρίου της Nietzsche – Gesellschaft, αποτελείται από συμβολές τόσο στην αγγλική όσο και στην γερμανική γλώσσα και χωρίζεται σε 4 κύριες ενότητες: Άτομο και Ελευθερία, Δημοκρατία, Εκπαίδευση και Επανάσταση, Έννοιες και η κατασκευή τους, και τέλος, Επαναξιολογήσεις στην Ηθική και στον Πολιτισμό [Kultur].

Στην συμβολή της «*Nietzsches Perspektiven des Politischen – Zur Einführung*» η Corinna Schubert εκκινεί με την παραδοχή πως ο Nietzsche δεν σχεδίασε μια πολιτική θεωρία, ή ένα φιλοσοφικό σύστημα, κάτι που διαφαίνεται στην αποστροφή του προς τα θεωρητικά συστήματα εν γένει. Το ερώτημα του τι εμπίπτει στην σφαίρα της πολιτικής θεωρίας και ανάλυσης παραμένει σημαντικό, εάν όχι και εγγενώς προβληματικό σε αναλύσεις τύπου Nietzsche, ωστόσο γεγονός παραμένει ότι ο Nietzsche ασχολήθηκε και δόμησε κεντρικό μέρος της κριτικής του γύρω και από πολιτικο-κοινωνικές διεργασίες και ζητήματα. Ακόμα, η Schubert τονίζει την σημασία μιας ερμηνευτικής προσέγγισης που δίνει έμφαση στο συγκεκριμένο πλαίσιο, καθώς και στις ρητορικές και υφολογικές χρήσεις της γλώσσας από τον ίδιο τον Nietzsche («*Text und kontextsensibile Herangehenweise*»). Δια μέσου αυτής της μεθοδολογικής αρχής θα ήταν έτσι δυνατό να σκιαγραφηθεί ένα «панόραμα» από τις διαφορετικές αποχρώσεις της ενασχόλησης του Nietzsche με την πολιτική. Αυτή εκτείνεται από την αντιπαράθεση ή πρόσμιξη προοπτικών επικεντρωμένες σε «μικρο» και «μακρο» επίπεδα, όπως οι ψυχολογικές αναλύσεις μεμονωμένων ομάδων ή ευρύτερων ιστορικών εποχών, τις κριτικές αναφορές σε πολιτικά ρεύματα και ιδέες ως τον μακρύ χρόνο της ανθρώπινης εξέλιξης

και διαμόρφωσης και την εναλλαγή περιγραφικών και κανονιστικών μοτίβο στην κατά τόπους ανάλυση (σ. 3 - 4).

Μια γεύση για το τι θα μπορούσε να σημαίνει η φιλοσοφία του Nietzsche για την πολιτική και την γεωπολιτική παίρνουμε στο άρθρο του Hugo Drochon «Nietzsche's 'Great Politics' in the Context of the *Kaiserreich*». Ο Drochon προχωρά σε μια ανάγνωση του Nietzsche δίνοντας έμφαση στην ένταξη και κατανόηση του έργου του στο ευρύτερο ιστορικό περιβάλλον. Το τελευταίο ορίζεται από την πολιτική του Bismarck και την επιρροή που αυτή είχε στη διανοητική, πολιτική και κοινωνική ζωή της Γερμανίας, ενώ ιδιαίτερης σημασίας είναι οι αναφορές στον ανταγωνισμό των ευρωπαϊκών δυνάμεων τόσο στον ηπειρωτικό χώρο όσο και στον παγκόσμιο χάρτη. Προχωρώντας σε μια ιστορική περιοδολόγηση της χρήσης της φράσης «*große Politik*» στα κείμενα του Nietzsche, ο Drochon ισχυρίζεται πως η όποια πολιτική θεωρία στον Nietzsche εντοπίζεται ακριβώς στον τρόπο με τον οποίο θεματοποιείται η παραπάνω φράση στο φιλοσοφικό του λεξικό. Η «μεγάλη πολιτική» του Nietzsche θα αφορά μια νέα κάστα «καλών Ευρωπαίων», στο πρόσωπο των οποίων θα συμβολίζεται το κριτικό πρόγραμμα της επαναξιολόγησης όλων των αξιών (σ. 377). Η σύζευξη κουλτούρας και πολιτικής, αν και τοποθετημένη στον αντίποδα αντιλήψεων τύπου *Realpolitik*, σηματοδοτεί επίσης την ανάδειξη πολιτικών ιεραρχιών ως πλευρά μιας ηθικής των κυρίων (σ. 376 - 379).

Σε μια μάλλον διαφορετική οπτική, ο Martin A. Ruehl στο άρθρο του «Nietzsche's New Order: The Political after the Death of God» τονίζει πως ο Nietzsche αντιτασσόταν τις ιδέες του 1789 ήδη από την πολύ νεανική του ηλικία, ενώ η κριτική του προς τον Bismarck ήταν μια κριτική από τα δεξιά (σ. 17 - 18). Ο Ruehl μάλιστα δεν διστάζει να αναδείξει εκ νέου προβλήματα που θεωρούνται λήξαντα από την τρέχουσα βιβλιογραφία:

“[a]sking ‘the Nazi question’ (Pierre Ayçoberry) may not be the only way to interrogate Nietzsche’s political thought, but it is hardly irrelevant to that task. For one thing, it draws attention to the devastating implications of his anti-Christian anti-egalitarianism. At a time when his philosophy threatens to be incorporated into the liberal-democratic mainstream, it is worth highlighting these implications again.” (σ. 23)

Η πολεμική του Nietzsche εναντίον αντιλήψεων περί ισότητας (σ. 24 - 25), αλλά και η διαδικασία που σημειώνει ο Ruehl κατά την οποία «a set of older Christian assumptions finally lost their hold and former bourgeois-liberal certainties suddenly seemed uncertain» (σ. 21), αναμφίβολα απέκτησαν την δική τους ιστορική δυναμική. Δύο παρατηρήσεις όμως, σημειωματικού

χαρακτήρα, θα μπορούσαν να εκφρασθούν εδώ. Πρώτον, η κριτική του Nietzsche στην φιλελεύθερη έννοια της ισότητας εκκινεί από ένα αίτημα πλουραλισμού. Ο Nietzsche ταυτίζει τις κλασσικές αντιλήψεις περί ισότητας και δημοκρατίας με αυτό που μεταξύ άλλων ονομάζει ως ομογενοποίηση [Ausgleichung, Anähnlichung] που αντιτίθεται στον δυναμικό και πλουραλιστικό χαρακτήρα της ζωής. Οι αναφορές στα νιτσεϊκά κείμενα για την ισχύ και την «ηθική των κυρίων» είναι πολυπληθείς, όμως η διαφορά δύναμης ανάμεσα στον ισχυρό και τον αδύναμο μπορεί να ιδωθεί ως ούσα πάντα σχετική, και όχι απόλυτη: ο ισχυρός είναι περισσότερο *primus inter pares* στον βαθμό που δεν αποκλείει τον αδύναμο από το να τον ανταγωνιστεί.⁹ Δεύτερον, η διαδικασία που περιγράφεται ως «ευρωπαϊκός μηδενισμός» αποτελεί δύναμι και συνθήκη πραγματοποίησης του κριτικού προγράμματος της επαναξιολόγησης των αξιών. Ήδη από τον Kant η ιστορία του μηδενισμού διαγράφει μια ενδιαφέρουσα πορεία, τόσο ως ιστορία απομείωσης των αξιών όσο και ως πεδίο δυνατοτήτων.¹⁰

Η μονογραφία του Dmitry Safronov *Nietzsche's Political Economy* αποτελεί αναντίρρητα μια πρωτότυπη συμβολή στον υπό εξέλιξη διάλογο για την πολιτική θεωρία του Nietzsche. Η μελέτη, που αποτελεί επεξεργασμένη έκδοση της διδακτορικής διατριβής του Safronov στο πανεπιστήμιο του Κέιμπριτζ, επιχειρεί να αντιστοιχήσει την νιτσεϊκή φιλοσοφία με τα ερωτήματα και τους προβληματισμούς της πολιτικής οικονομίας. Ήδη από την εισαγωγή ο συγγραφέας κάνει λόγο για «Nietzsche's political economy», θέση η οποία τίθεται ως το *explanandum* της συνολικής επιχειρηματολογίας του βιβλίου. Ήδη εδώ ανακύπτει ένα τυπικό πρόβλημα για κάθε ερμηνεία των κειμένων του Nietzsche, δηλαδή αν η απόπειρα ερμηνείας πρωτίστως δεσμεύεται από το σύνολο των πρωτογενών πηγών ή επιλέγει, με αναφορά σε έναν ευρύτερο άξονα ερωτημάτων, να αντλήσει περιεχόμενα από τα κείμενα του Nietzsche και να τα εντάξει σε ευρύτερες, ανεξάρτητες ορισμένες φορές, ερωτηματοθεσίες. Θα πρέπει να ειπωθεί πως, καταρχήν, και οι δύο μέθοδοι είναι αποδεκτές (αν όχι αναγκαίες), ενώ το όποιο πρόβλημα ανακύπτει πολύ περισσότερο από τον ίδιο τον αποσπασματικό χαρακτήρα των νιτσεϊκών κειμένων.

Η αναζήτηση, συνεπώς, σχημάτων πολιτικής οικονομίας στην κριτική φιλοσοφία του Nietzsche είναι μια τολμηρή κίνηση, πολύ περισσότερο όταν η

⁹ Siemens 2021, ό.π., σ. 5.

¹⁰ Christian J. Emden, «Nihilism, Pessimism and the Conditions of Modernity». Στο *The Cambridge History of Modern European Thought Volume 1: The Nineteenth Century*, επιμέλεια Warren Breckman και Peter E. Gordon. Cambridge University Press, 2019, σ. 394.

αναφορά του Safronov σε πολιτική οικονομία του Nietzsche υποδηλώνει μια συστηματική ενασχόληση του τελευταίου με το συγκεκριμένο πεδίο. Ο συγγραφέας εντάσσει το νιτσεϊκό έργο μέσα στο ιστορικό του πλαίσιο, και συγκεκριμένα σε εκείνο της μεγάλης οικονομικής κρίσης στα τέλη του 19ου αιώνα, ενώ βασική επιδίωξη είναι η ανάδειξη του θέματος των αξιών ως πυρήνα της σχέσης πολιτικής οικονομίας και νιτσεϊκής φιλοσοφίας (σ. 25).

Η μονογραφία οργανώνεται σε 8 κεφάλαια, στα οποία ο συγγραφέας αναλύει, κατά σειρά, την αναγνωστική/ερμηνευτική προσέγγιση που υιοθετείται πάνω στην νιτσεϊκή φιλοσοφία, το εννοιολογικό πλαίσιο μέσω του οποίου θα αναδυθεί ο προβληματισμός του Nietzsche περί πολιτικής οικονομίας, την σχέση του Adam Smith και του Nietzsche με άξονα αναφοράς τον καταμερισμό της εργασίας, και την σχέση του Marx και του Nietzsche ως προς το ζήτημα της πολιτικής οικονομίας. Τα τελευταία τέσσερα κεφάλαια του βιβλίου επικεντρώνονται, το καθένα ξεχωριστά, στο ζήτημα του χρέους, της δουλείας, και της κριτικής της χρεωστικής οικονομίας αντίστοιχα, ενώ τέλος παρατίθενται κάποιες παρατηρήσεις συμπερασματικού χαρακτήρα πάνω στην πολιτική οικονομία και τον Nietzsche.

Σύμφωνα με τον Safronov, η κεντρική αξία των νιτσεϊκών κειμένων εντοπίζεται ακριβώς στον διαθεματικό/διεπιστημονικό χαρακτήρα τους [trans-disciplinary] καθώς και στο χειραφετητικό τους πρόσημο (σ. 10). Ήδη εδώ γίνεται σαφές πως επιλέγεται μια πιο διασταλτική ερμηνευτική οδός, κάτι που φαίνεται να επιβεβαιώνεται από τον Safronov όταν εστιάζει στην οικονομία ως «*Existenzbedingungen*», ως όρο της ανθρώπινης ύπαρξης δηλαδή, η οποία, ακριβώς επειδή τίθεται ως τέτοια, δύναται να προσπελαστεί από την κριτική φιλοσοφία του Nietzsche. Ομοίως, η επιλογή μιας «τοπολογικής» εξέτασης των ιδεών του Nietzsche, όπως και του συνόλου του έργου του, αντί της συνήθους περιοδολόγησης, επιτρέπει στον Safronov να αντιμετωπίσει τα νιτσεϊκά κείμενα ως κάτι το συνεχές, στα οποία κεντρικά μοτίβο και ιδέες επαναλαμβάνονται ή επανέρχονται με διαφορετική μορφή (σ. 12 - 19).

Κρίσιμος κρίκος στην αλυσίδα που συνδέει την νιτσεϊκή φιλοσοφία με την πολιτική οικονομία και ακολούθως με την προβληματική των αξιών, κατά τον Safronov, είναι η σχέση της τελευταίας με τον χριστιανισμό και αυτό που αποκαλεί ο Nietzsche ως «δουλική ηθική». Υπό την προοπτική της οικονομίας ως *Existenzbedingungen*, ως όρων ύπαρξης, υπογραμμίζεται η ευρύτερη εγγύτητα της αντίληψης του Nietzsche με την ιστορική σχολή της οικονομίας. Ο Safronov αντιπαραθέτει έτσι την τελευταία προς το (νεο)κλασικό μοντέλο, οι μεθοδολογικές προκείμενες του οποίου αποκλείουν εκ προοιμίου κάθε αναφορά σε ηθικά ή κοινωνικά περιεχόμενα και αξίες (σ. 28 - 29). Όπως διεξοδικά αναφέρει ο Safronov, επικαλούμενος μεταξύ άλλων

και τις μελέτες του Brobjer,¹¹ μπορεί βάσιμα να υποστηριχθεί πως ο Nietzsche είχε έρθει σε επαφή με βασικές αρχές της οικονομικής σκέψης και ιδιαίτερα με την λεγόμενη ιστορική σχολή δια μέσω του Wilhelm Roscher, είτε παρακολουθώντας διαλέξεις του είτε μέσω της ανάγνωσης των έργων του. Η κριτική του Nietzsche στην πολιτική οικονομία, ωστόσο, εδράζεται σε μια συνολική κριτική περί δουλικής ηθικής και αξιών της οποίας η πρώτη δεν είναι παρά μια πολιτισμική έκφανση. Επικαλούμενος το «τοπολογικό» σχήμα ερμηνείας της νιτσεϊκής φιλοσοφίας, ο Safranov αντλεί υλικό από τα δημοσιευμένα βιβλία και τα κατάλοιπα με σκοπό να αναδείξει ότι η εκκοσμικευμένη χρηματική οικονομία αποτελεί μια μετεξέλιξη της χριστιανικής θεολογίας και της αντίληψης αξιών που αυτή είχε (σ. 38).

Η παραπάνω ερμηνεία είναι χαρακτηριστική στο κεφάλαιο όπου αναλύεται η σκέψη του Marx. Ο Safranov τονίζει πως η κριτική του Nietzsche μπορεί να ιδωθεί ως μια εστίαση στις πνευματικές συνέπειες της οικονομικής λογικής όπως αυτή εκτέθηκε από τον Marx και την κριτική του στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής. Ανεξάρτητα από την ορθότητα μιας τέτοιας διατύπωσης, πρωταρχικό ερώτημα παραμένει αν αυτή η κίνηση εγγυάται την μετάβαση σε θεωρητικά σχήματα πολιτικής οικονομίας ή παραμένουμε στο πεδίο της νιτσεϊκής πολιτισμικής κριτικής, με τις όποιες αναφορές στην οικονομία να γίνονται σποραδικά. Ενδεικτικό παράδειγμα είναι το απόσπασμα στο οποίο παραπέμπει συχνά ο Safranov, όπου ο Nietzsche έρχεται αντιμέτωπος με την σκέψη του Αυστριακού οικονομολόγου Emanuel Herrmann (NF 1887 10 [17] KSA 12. 462 – 463). Αναμφίβολα σε αυτό το απόσπασμα ο Nietzsche περιγράφει σύνθετες διαδικασίες που μπορούν να ιδωθούν υπό το πρίσμα μιας παγκοσμιοποιημένης οικονομίας («*jene unvermeidlich bevorstehende Wirtschafts-Gesamt-Verwaltung der Erde*» - αυτή η αναπόφευκτα επικείμενη συνολική οικονομική διαχείριση της γης). Ωστόσο η εστίαση παραμένει στο σχήμα του νιτσεϊκού περφεξιονισμού, ο οποίος με την σειρά κάθε άλλο παρά ασύνδετος είναι με ηθικές αντιλήψεις («*der Erzeugung des synthetischen, des summirenden, des rechtfertigenden Menschen, für den jene Machinalisierung der Menschheit eine Daseins-Vorausbedingung ist, als ein Untergerüst, auf dem er seine höhere Form zu sein sich erfinden kann...*» - της γέννησης του σύνθετου, του αθροιστικού, του δικαιολογητικού ανθρώπου, για τον οποίο αυτή η εκμηχάνιση της ανθρωπότητας είναι μια προκείμενη ύπαρξης, ως ένα υπόβαθρο, στο οποίο μπορεί να επινοήσει την ανώτερη μορφή του είναι του...).

¹¹ Thomas Brobjer, «Nietzsche's Knowledge, Reading, and Critique of Political Economy». *Journal of Nietzsche Studies*, no. 18, 1999.

Από τα παραπάνω ίσως δεν θα ήταν αβάσιμο να υποστηριχθεί πως η κριτική τύπου Nietzsche και η κριτική τύπου Marx βασίζονται σε διαφορετικές οπτικές πάνω στην έννοια της αξίας. Θα ήταν συνεπώς ενδιαφέρον να σκιαγραφηθεί η ίδια η ιστορική πορεία της έννοιας της αξίας στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα - όπως επίσης και του βίου/ζωής - δεδομένης της εκτεταμένης χρήσης της [*Die Umwertung aller Werte*] από τον ίδιο τον Nietzsche, ιδιαίτερα κατά την δεκαετία του 1880.¹² Για τον Nietzsche και το κριτικό του πρόγραμμα, ο αξιακός τόπος περνάει μέσα και από την διαπλοκή του ζητήματος της αξίας με τις φυσικές επιστήμες, μια θέση που όχι άδικα έχει χαρακτηριστεί ως αρκετά δύσκολη να υποστηριχθεί, όχι τόσο αναφορικά με την όποια πρακτική έκβαση του εγχειρήματος, όσο εξαιτίας της έντασης με την οποία ο Nietzsche μελετά τις φυσικές επιστήμες της εποχής του, και ιδιαίτερα την βιολογία, με απώτερο στόχο να θεματοποιήσει το ζήτημα της κανονιστικότητας με όρους αυστηρής ιστορικής εμμένειας. Ως εκ τούτου, η επαφή του Nietzsche με την σκέψη των Wilhelm Roux, von Nägeli, ακόμα και του Darwin, δεν είναι άσχετη με τις αναζητήσεις της λεγόμενης πρώτης γενιάς νέο-καντιανών (Lange, Caspari, Liebmann) και το ζήτημα του επανακαθορισμού εννοιών όπως τελεολογία και αιτιότητα υπό το πρίσμα και των ραγδαίων εξελίξεων στην βιολογία.¹³ Αυτός ο φιλοσοφικός νατουραλισμός του Nietzsche είναι δύσκολο σε πρώτη ανάλυση να ταιριάζει με αναλύσεις τύπου Marx, για τον απλό λόγο πως ο τελευταίος έχει στρέψει τα θεωρητικά του βέλη σε εντελώς διαφορετικό πεδίο. Αυτό ωστόσο δεν σημαίνει πως το έργο του Marx δεν προσφέρεται για αντίστοιχες ανακατασκευές της έννοιας της φύσης και της ιστορικής εμμένειας - ακριβώς το αντίθετο ισχύει.

¹² Herbert Schnädelbach, *Philosophy in Germany 1831 - 1933*. Cambridge University Press, 1984, σ. 139-179.

¹³ Emden, 2014, ό.π.